

W.J.H. VERWERS EN A.D. DE JONGE

Het hofje

De Armen de

Poth

De bouwgeschiedenis

3

Het Hoofdgebouw in het hofje De Armen de Poth dateert volgens archiefonderzoek uit de eerste helft van de 16^e eeuw. Dankzij recent uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek is nu een nauwkeuriger datering bekend geworden, niet alleen van het Hoofdgebouw, maar ook van de verschillende onderdelen ervan. Daaraan heeft ook het dendrochronologisch onderzoek een belangrijke bijdrage geleverd. Dat wijst op een datering tussen 1520 en 1526. Door restauraties, vooral in de 19^e en 20^e eeuw, zijn veel oorspronkelijke elementen aan de buitenzijde verdwenen of vervangen.

Inleiding

De studie over het ziekenhuis voor besmettelijke zieken in een voormalige tabaksschuur aan de Coninckstraat bracht het College van Regenten van de stichting De Armen de Poth ertoe niet alleen ter plaatse van dat pand bouwhistorisch onderzoek uit te laten voeren, maar ook in het Hoofdgebouw van het hofje.¹

Het Hoofdgebouw heeft een vijftal vertrekken met verschillende functies die samenhangen met de doelstellingen van de stichting. Oorspronkelijk betroffen die het beheren van een gasthuis, het bezoeken van “arme huysittenden” en die te voorzien van de noodzakelijke levensbehoeften. In dit verband was een van de taken het uitdelen van proven, in de volksmond ook wel het “rondgaan met de pot” genoemd (mondelijke mededeling dr. F. van Kan). Aan de uitdelingen is tegen het eind van de 20^e eeuw een eind gekomen. Bovendien werd door de stadsbestuurders van Amersfoort rond 1500 aan de stichting de zorg voor pestlijders opgedragen. Die situatie duurde tot 1667, het jaar van de laatste pestepidemie in Amersfoort. De huidige doelstelling van De Poth is het verschaffen van huisvesting aan oudere Amersfoorters met een smalle beurs en het in

standhouden van het huidige hofcomplex, met Hoofdgebouw en Sint Rochus-kapel.

Als opdrachtgever heeft het College van Regenten aan Onderzoeks- en adviesbureau BAAC te 's-Hertogenbosch de vraag gesteld wanneer het Hoofdgebouw is gebouwd en welke de onderlinge relatie is tussen de verschillende delen van het Hoofdgebouw.²

Over de stichting De Armen de Poth is in de loop der jaren veel bekend geworden. Er is niet alleen aandacht besteed aan de geschiedenis en de doelstellingen van de stichting, maar ook aan de Pothbroeders, Celzusters en hun activiteiten. Tevens zijn studies gewijd aan het kunstbezit van de stichting. Verschillende auteurs hebben onderzoek naar het hofje gedaan. In dit verband noemen we als belangrijke bronnen het werk van Van Bommel (1760) en van Van der Leeuw (1898). Daarnaast zijn er ook artikelen over dit onderwerp in het *Tijdschrift Flehite* verschenen. Met name kunnen een serie artikelen over De Poth in het *Tijdschrift Flehite* (nr. 6, 1974) worden ge-

1 Hoevers, 2005. 2 BAAC: onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie ('s-Hertogenbosch en Deventer).

noemd en een publicatie over de 20^e eeuwse restauratie.³

Opvallend is dat we over de gebouwen en opstallen die er op het terrein gestaan hebben, matig zijn geïnformeerd. Een uitzondering vormen de huidige woonhuizen rondom het hofje waarvan de bouwdata precies bekend zijn, en de Rochuskapel, die mede op historische gronden aan het eind van de 15^e eeuw wordt gedateerd. Deze gebouwen evenals het in 1893 afgebroken Pesthuis blijven echter in deze bijdrage buiten beschouwing. Onze aandacht gaat vooral uit naar het Hoofdgebouw in het centrum van het terrein en in mindere mate naar de voormalige tabaksschuur.

Het gebrek aan kennis over de geschiedenis van het Hoofdgebouw vormde de reden bouwhistorisch onderzoek uit te laten voeren. Uit het verslag van bureau BAAC,⁴ dat het onderzoek uitvoerde, zijn hieronder de belangrijkste resultaten weergegeven. Voorafgaande daaraan is een samenvatting gegeven van de informatie die beschikbaar is over de (bouw)geschiedenis van het Hoofdgebouw.

Op oude kaarten, onder andere die van Van Deventer uit ca 1560, staat alleen de Sint Rochuskapel afgebeeld, die een kwartslag gedraaid is ten opzichte van de reële situatie. Op latere kaarten zoals die van Braun en Hogenberg (1588) en van Blaeu (1649), zijn het Hoofdgebouw en het Pesthuis toegevoegd. Dat wil niet zeggen dat beide gebouwen na 1560 gebouwd zijn, zoals hierna uiteengezet zal worden.

Van der Leeuw (1898) is degene die het meest uitgebreid over de bouw van (de verschillende onderdelen van) het hofje heeft geschreven en met name over de stijl en de eventuele bouwdatum. In rekeningen uit de jaren 1522/23 en 1523/24

is vermeld dat er uitgaven gedaan zijn voor het Gasthuis, de “Nye Poth” en voor de bouw aan het Pothuis in de Teut. Weliswaar zijn er aanwijzingen dat er al eerder, in 1521/1522, gebouwd is in de Teut, maar onduidelijk is of die bouw betrekking heeft op De Poth.⁵ De bouwwerkzaamheden zijn in 1526 of 1527 beëindigd.

Volgens Van der Leeuw vormden de vestibule, de bakkerij en de kamer voor de uitdelingen oorspronkelijk een afzonderlijk gebouw. Dat was aan de buitenzijde voorzien van rondbogen boven de ramen en de deur. Rechts en links ervan zijn gebouwen aangebouwd en in een andere stijl opgetrokken.⁶ Bovendien is de toegang van de “Camere” (thans Celzusterenkamer) niet op het westen, maar op het oosten gericht. De bouw van de Regentenkamer moet hebben plaats gevonden vóór 1564. In 1583 werd het Provenhuis hoger gemaakt.

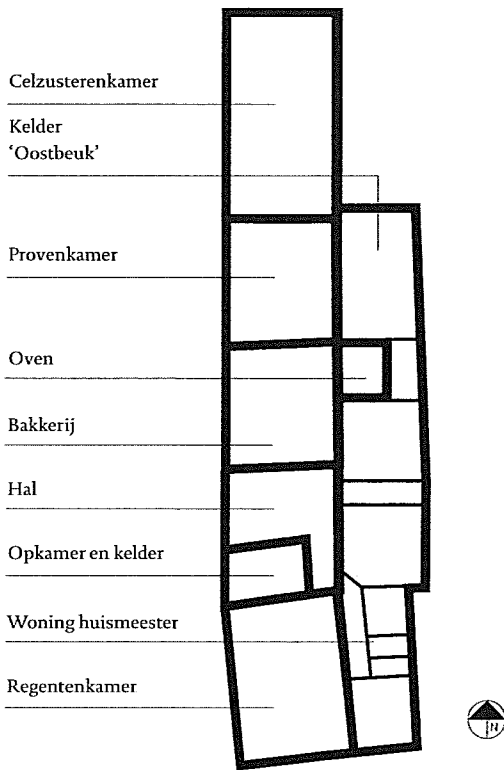
Het bouwhistorisch onderzoek

HOOFDGEBOUW — Het Hoofdgebouw bestaat uit de volgende onderdelen: **1** Celzusterenkamer, **2** Uitdeeltkamer, **3** Bakkerij en **4** Vestibule met Opkamer, **5** Regentenkamer en **6** het huis van de Binnenvader en -moeder. De vertrekken nrs. 2-4 worden hier min of meer als een geheel behandeld, de overige krijgen afzonderlijk de aandacht.

Uitgangspunt bij de volgende beschrijving, gebaseerd op het BAAC-rapport, is dat met name de voor de bezoeker zichtbare bijzonderheden aan de binnen- en de buitenzijde van de afzonderlijke onderdelen van het Hoofdgebouw behandeld zullen worden. Daarbij krijgen vooral de vensters en de deuren veel aandacht. De kapconstructie, die van binnen voor de bezoekers aan het oog ont-

3 Van den Braber, 1995. 4 De titel luidt: *Amersfoort. Hofje 'De Armen de Poth.'* *Bouwhistorische verkenning*, door ing. A.G. Oldenmenger, maart 2005, BAAC rapport

04.181. Het rapport bevindt zich in het archief van De Poth. 5 Van der Leeuw, 1898, 25-26 en 78. 6 Van der Leeuw, 1898, 79-80.

Plattegrond van het Hoofdgebouw met de verschillende vertrekken.

trokken is, wordt alleen bij het dendrochronologisch onderzoek besproken. Tenslotte zal aandacht worden besteed aan de onderlinge relatie van de verschillende onderdelen van het Hoofdgebouw.

VENSTERS — Het Hoofdgebouw is rondom voorzien van vensters. Zij ontbreken aan de zuidwand van de Regentenkamer en aan de westzijde van de Celzusterenkamer. In de noordmuur van de laatste zijn twee kloostervensters ontdekt die bij de bouw van de armenhuisjes zijn dichtgezet.

De segmentbogen in de oostzijde van de Celzusterenkamer tonen geen samenhang met de huidige vensters. Zij sluiten niet aan op de dag-

kanten van de vensteropeningen. Geen van de vensters heeft hier zijn oorspronkelijke vorm. Waarschijnlijk zijn de vensters in de 15^e en 16^e eeuw kleiner geweest. Op een foto uit 1922 kunnen we ook zien dat de segmentbogen niet aansloten. In de 19^e eeuw is dit deel van de gevel al eens vervangen.

Rond de kelderlichten is het metselwerk in 1965 grotendeels vernieuwd. Toen zijn ook de vensterlichten vervangen.

Links van de deur van de Celzusterenkamer zien we twee halfsteense segmentbogen. Zij zijn ongelijk in breedte en hoogte. De grootste van de twee zou gediend kunnen hebben voor de ontlasting van een kelderingang die inmiddels is verdwenen. Opvallend is dat de kelderlichten niet regelmatig onder de vensters van de Celzusterenkamer zijn geplaatst en dat zij, zoals je zou kunnen verwachten, geen samenhang vertonen met de positie van de gewelven in de kelder. Aan de binnenzijde van de kelder is te zien dat de vensters oorspronkelijk groter zijn geweest. Naast de twee bestaande kelderlichten in de westzijde van de kelder zijn er een, mogelijk twee kelderlichten aan dezelfde zijde dichtgezet.

De westgevel van het Hoofdgebouw is in de 20^e eeuw sterk gerestaureerd. Daarom ontbreken vrijwel alle oorspronkelijke details. Een uitzondering vormen de halfsteense segmentbogen boven de vensters van de bakkerij, die wellicht oorspronkelijk zijn. Zij zijn goed opgenomen in het muurwerk en sluiten niet aan op de vensters. Dit in tegenstelling tot de vensters van de Uitdealkamer. Erboven zien we drie baksteenlagen en een stenen rollaag in afwijkend baksel met een onregelmatige aansluiting op het overige muurwerk.

In de Regentenkamer bevinden zich drie grote kruisvensters die bij de restauratie in 1927 zijn aangebracht ter vervanging van de 19^e-eeuwse schuifvensters. Ook hier waren de oorspronkelijke vensters, zo die er al geweest zijn, kleiner.

De oostgevel van het Hoofdgebouw wordt

Verkleinde raamopening in de kelder
onder de Celzusterenkamer.

Segmentboog buiten de as van het venster aan de westzijde van de Bakkerij.

Machinale (links) en handgevormde (rechts) bakstenen in de oostgevel van de woning van de Binnenvader, ter weerszijden van de toegang.

voornamelijk gevormd door het huis van de Binnenvader. Daarin zijn drie delen te onderscheiden die drie fasen vertegenwoordigen. Met name in dit gedeelte van het gebouw kunnen de vensters alleen in nauwe samenhang met het muurwerk worden besproken. Het linkergedeelte van de woning van de Binnenvader is gemetseld van waarschijnlijk hergebruikt materiaal. Daarom is een datering, mede vanwege de aangebrachte pleisterlaag, niet te geven. De vensters zijn in ieder geval in de 20^e eeuw aangebracht.

Het onderscheid tussen het muurwerk links

en rechts van de deur in het vooruitspringende middendeel van de woning berust op het voorkomen van machinale en handgemaakte bakstenen. De schuifvensters rechts van de deur rusten op een borstwering van handgemaakte bakstenen. Die dateren uit de 18^e eeuw. Het opgaande muurwerk is daar 19^e-eeuws. Links van de deur is het muurwerk, bestaande uit machinale bakstenen, rond 1900 aangebracht.

De 18^e-eeuwse borstwering van handgemaakte bakstenen rechts van de deur loopt door tot het deurtje in het rechterdeel van de woning. Rechts

van deze lage deur zien we hergebruikt materiaal in het bovenste gedeelte van dat muurwerk.

In de korte noordgevel van de woning (of aanbouw) dateren de vensters uit de 20^e eeuw. Het venster in de zuidgevel is vermoedelijk aangebracht in de periode dat de zuidmuur van de Regentenkamer is gerestaureerd, rond 1927.

TOEGANGEN EN DEUREN — Het Hoofdgebouw toont aan west- en oostzijde deuren. De enige deur die van buiten toegang geeft tot de Celzusterenkamer bevindt zich in de oostelijke

wand. De deur is daar in 1965 bevestigd, het bovenlicht is iets ouder en dateert uit 1922. Uit dezelfde tijd dateren de geprofileerde dagkanten van de deur. Zij zijn in bestaand muurwerk aangebracht. Hetzelfde geldt voor de dagkanten van de vensteropeningen. Daar kunnen twee ervan origineel zijn. Tijdens het onderzoek door BAAC was het pleister van de muren verwijderd. Dat bood de mogelijkheid een aantal extra waarnemingen te doen. Zo bleken in de noordwand, ter weerszijde van de in 1922 geplaatste schouw, twee dichtgezette deuropeningen aanwezig. Bij de linker toegang zijn

Noordmuur aan de binnenzijde van de Celzusterenkamer, ontdaan van pleister. Ter weerszijden van de schouw en

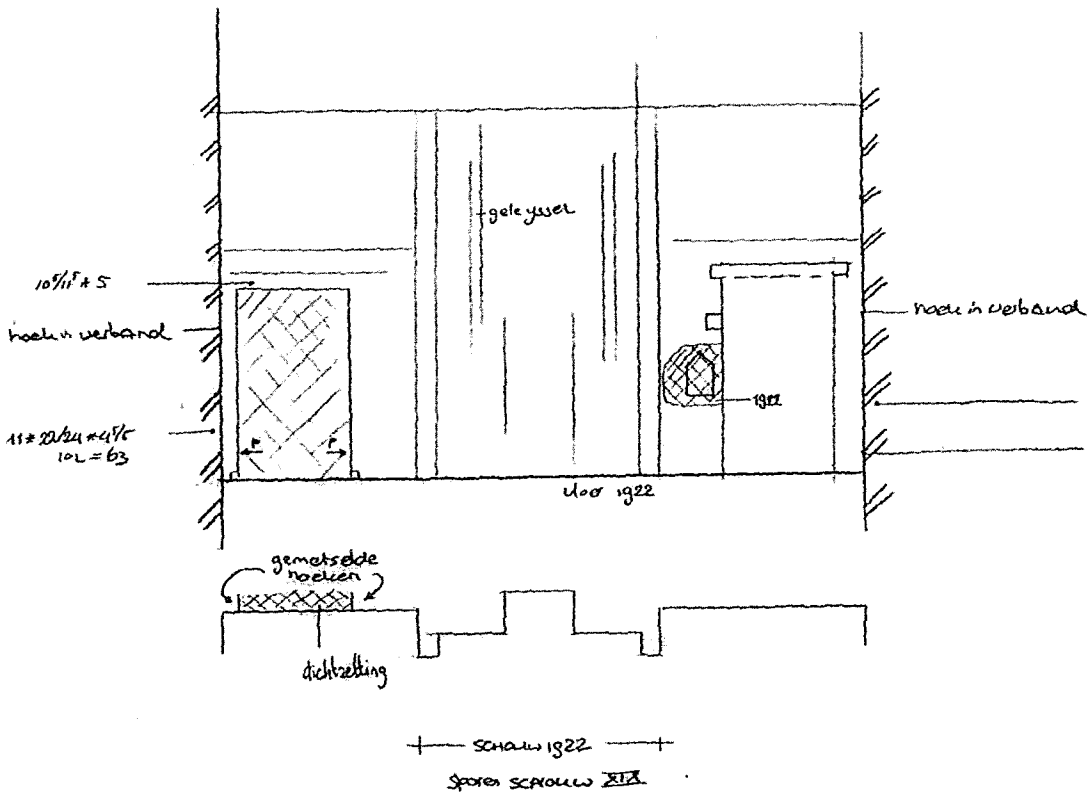
de kaarsennis, beide aangebracht bij de restauratie in 1922, twee dichtgezet openingen.

oorspronkelijke dagkanten met pleister waargenomen. Mogelijk behoorde deze toegang tot (een van) de oudste fase(n). Dat was niet het geval met de rechter opening die in bestaand muurwerk is ingehouwen. In de zuidwand bevindt zich de deuropening die toegang geeft tot de Uitdealkamer. Hoewel de toegang waarschijnlijk origineel is, zijn er in de 20^e eeuw verschillende elementen, zoals dagkanten, opnieuw aangebracht.⁷ Mogelijk was de toegang naar de kelder oorspronkelijk in de oostmuur. Daarop zou de boog boven het linker venster aan de buitenzijde kunnen wijzen, omdat

die groter en hoger is dan die boven het er naast gelegen venster. Rechts in de noordmuur van de kelder tekenen zich twee verticale bouwnaden af. Die wijzen wellicht op de aanwezigheid van een kelderingang die is dichtgezet.

De deuren in de westgevel van het Hoofdbouw zijn niet meer oorspronkelijk. Bij de restauratie in de 20^e eeuw is de deur van de Uitdeel-

⁷ Van der Leeuw, (1898, p.80) meldt dat de deur destijds dichtgemetseld was, maar dat de trap die toegang tot de kelder gaf, in functie was.

kamer in bestaand muurwerk aangebracht. Hergebruikt is ook de sluitsteen met het jaartal 1628 boven de deur.

Van de deuren in de oostgevel van de woning van de Binnenvader is de middelste rond 1900 aangebracht. Beide overige dateren uit de periode van de restauratie in de 20^e eeuw.

INTERIEUR — Aan enige elementen in het interieur verdient aandacht te worden besteed. Dat geldt in het bijzonder voor de Celzusterenkamer en de kelder. De laatste wordt door een

dwarsmuur, die later is aangebracht, in twee gelijke delen verdeeld. In de zuidmuur van de kelder bevinden zich twee kaarsennissen. De positie ervan juist boven de vloer wijst erop dat de vloer oorspronkelijk lager is geweest, mogelijk bijna een meter.

De balklagen in de Celzusterenkamer zijn voorzien van sleutelstukken. Zij vormen de ondersteuning van het uiteinde van de balken in de muur. Aan de zuidzijde zijn de sleutelstukken versierd met een peerkraal en aan de noordzijde met een hangende kraal. Dat de Celzusterenkamer in

Sleutelstuk in de vorm van een peerkraal onder een van de moerbalken in de Celzusterenkamer.

tweeën verdeeld geweest is, is de meest aanneemlijke verklaring voor deze verschillen in de balkconstructie. Op zo'n tweedeling zouden ook beide rookkanalen kunnen wijzen. Het ene in de zuidmuur is dichtgezet. De schouw in de noordmuur is bij de restauratie in 1922 aangebracht ter vervanging van een 19^e eeuwse exemplaar, dat zich bevond op de plaats van een oudere schouw. Tenslotte zijn in de westmuur sporen van twee smalle binnenmuren waargenomen die ook op een tweedeling of zelfs driedeling kunnen wijzen.

Tenslotte moet gewezen worden op de spiltrap in de vestibule. Die dateert uit het laatste kwart van de 16^e eeuw. Elders in Amersfoort bevinden zich vergelijkbare trappen, zoals o.a. in het Observantenklooster.

EXTERIEUR — Bij de bouw van de Celzusterenkamer heeft men destijds rekening gehouden met een mogelijke uitbreiding. Daarop wijzen de zaagtandlijst onder de dakvoet en de staande tand over de gehele hoogte in de oostelijke gevel. Die komt ook voor in de westelijke gevel.

Interieur van de Vestibule met v.l.n.r de deur naar de Opkamer, de ombouw van de kelderingang, de deur en het venster in de westgevel, de 16^e eeuwse spiltrap.

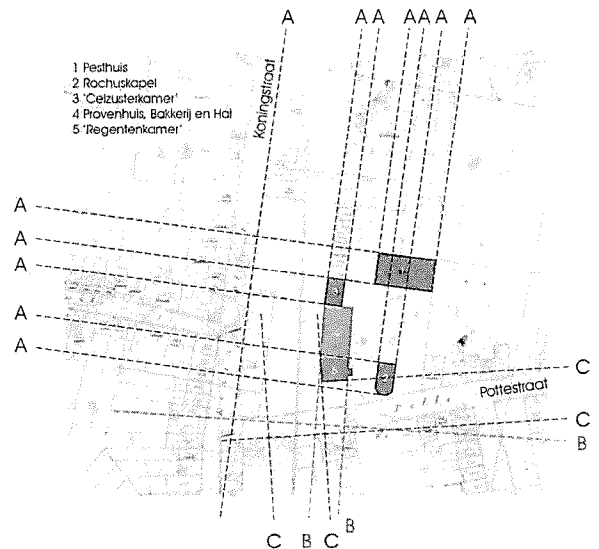

TABAKSSCHUUR — In historische bronnen wordt voor het eerst in 1669 melding gemaakt van een tabaksschuur, staande op de hoek van Coninckstraat en de Pothstraat. De stichting De Armen de Poth kreeg inkomsten uit de verhuur van de 54 m lange schuur. In 1873 kreeg de schuur, na verbouw, een andere functie, die van gemeentelijk ziekenhuis. Daaraan kwam een eind toen aan het begin van de 20^e eeuw, na opheffing van het ziekenhuis in 1904, er in het gebouw woningen werden gevestigd. Dat gebeurde in de periode dat het hofje zijn huidige structuur kreeg.

In het gebouw zijn veel 17^e- en 18^e-eeuwse bakstenen aangetroffen, maar zij zijn waarschijnlijk bij de verbouw in 1873 secundair gebruikt. Wel blijken er enige muurelementen uit 1873 bewaard te zijn gebleven, vooral aan de boven- en onderzijde van de voorgevel. Omdat de positie van de balken geen verband vertoont met de indeling van de gevels en de woningen, wordt aangenomen dat het dak behoorde tot het ziekenhuis en dateert uit 1873. Bij de verbouw in 1904 is een aantal oorspronkelijke elementen verdwenen en vervangen. Zo heeft men ook in bestaand muurwerk nieuwe dagkanten aangebracht. Bij de renovatie van 1957 zijn de dakkapellen aangebracht.

DATERING — Voor de datering van de verschillende delen van het Hoofdgebouw zijn van belang: de oriëntatie van het Hoofdgebouw, bouwkundige waarnemingen en het dendrochronologisch onderzoek.

ORIËNTATIE VAN HET HOOFDGEBOUW — De Celzusterenkamer (met kelder), de Sint Rochus-kapel en het voormalige Pesthuis zijn gebouwd in een rechthoekig systeem. De richting van een aantal gevels loopt evenwijdig aan die van de oostzijde van Coninckstraat. De oriëntatie van genoemde gebouwen wijkt af van die van de Regentenkamer en het Provenhuis. Daarom wordt aangenomen dat de

Kadastrale kaart uit ca 1830. Daarop is de oriëntatie van de verschillende bouw-elementen van De Poth aangegeven.

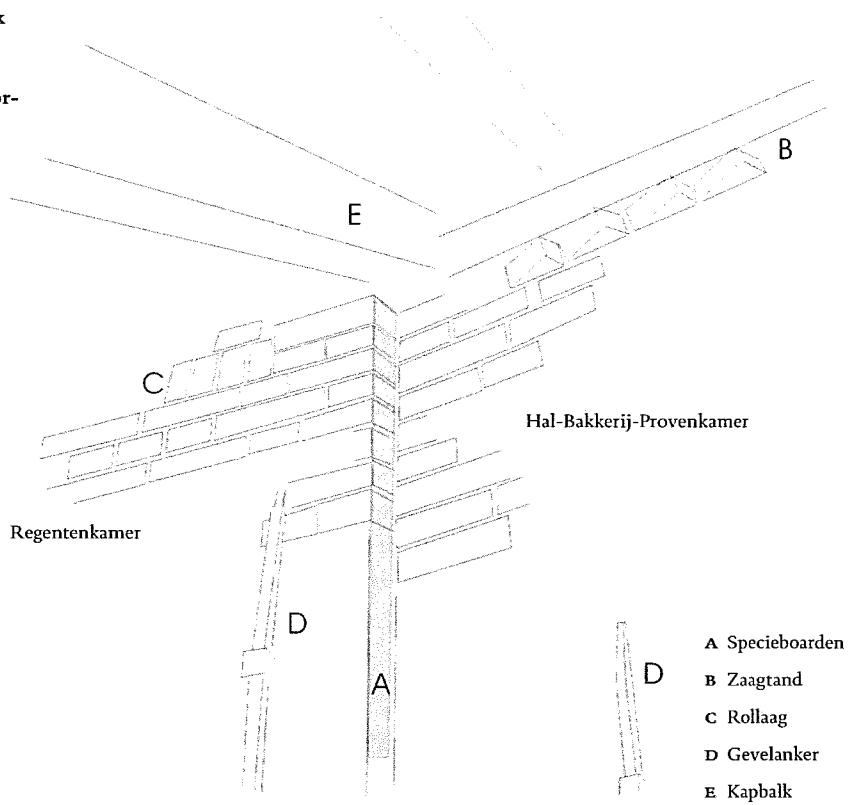
Celzusterenkamer (met kelder), de Sint Rochus-kapel en het voormalige Pesthuis deel uitmaken van de oorspronkelijke opzet. De gedachte van die onderlinge samenhang wordt versterkt door het feit dat de voorgevel van de Celzusterenkamer, in tegenstelling tot die van de andere onderdelen van het Hoofdgebouw, gericht is op het binnenterrein met het Pesthuis en de Kapel.

BOUWKUNDIGE WAARNEMINGEN — Bouwnaden geven een aanwijzing voor een fase-ring van de bouw. Uit de aansluiting van het muurwerk van de Celzusterenkamer op die van de ernaast gelegen Uitdeeltkamer, in de westelijke buitenmuur, is op te maken dat de Celzusterenkamer eerder gebouwd is en dus ouder is dan de Uitdeeltkamer. Of beide vertrekken oorspronkelijk met elkaar in verbinding stonden is onbekend. Door het hoogteverschil is dat echter niet waarschijnlijk.

Tijdens het bouwhistorisch onderzoek werd roetaanslag vastgesteld op een groot aantal bak-

Aansluiting van het muurwerk van de Regentenkamer (links) op het oudere muurwerk van de Vestibule (rechts) in de voormalige oostgevel.

stenen vlak boven de vloer aan de binnenzijde van de kelder. Die resten wijzen op een brand. Het is niet uit te sluiten dat bij die brand de oudste delen van de kelder bewaard gebleven zijn. Op die oude kelder is later de Celzusterenkamer gebouwd. Daardoor is de kelder wellicht het oudste gedeelte van het Hoofdgebouw.

De scheiding tussen de Regentenkamer en de Vestibule/Opkamer toont een koude naad in de westgevel. Hetzelfde is het geval bij de aansluiting op zuidelijke kopgevel. Deze naden zijn echter pas bij de restauratie van 1927 ontstaan. Hoewel hierdoor over de relatieve ouderdom van beide elementen niets is op te maken, hebben we op zolder meer succes. Daar is de oostgevel onafgewerkt. Dat deel is dus nooit in het zicht geweest is. Bovendien is specie van het metselwerk van de Regentenkamer tegen het bestaande muurwerk van de Vestibule aangebracht. Voldoende argumenten om aan te nemen dat de de Regentenkamer jonger is dan de Vestibule.

DENDROCHRONOLOGIE — Dendrochronologie noemen we ook wel jaarringonderzoek. Ieder jaar wordt er bij een boom tijdens de groei een nieuwe jaarring aangemaakt. De dikte ervan is afhankelijk van de plaats waar de boom groeit en van de locale, jaarlijks wisselende, weersomstandigheden. Door jarenlang onderzoek beschikken we thans over een aaneensluitende curve van jaarringpatronen vanaf heden tot in de Romeinse tijd. Als we een houtmonster uit een balk nemen, is het mogelijk het jaarringenpatroon van dat monster te vergelijken met dat van de doorlopende moedercurve waardoor de ouderdom van de balk waaruit het monster is genomen, nauwkeurig kan worden vastgesteld. Eikenhout is het meest geschikt voor dit onderzoek.

Uit de kapconstructie van het Hoofdgebouw heeft men in totaal negen houtmonsters genomen voor dendrochronologisch onderzoek. Daaruit bleek dat het hout van de kap van de Celzusterenkamer het oudst is en gedateerd kan worden in 1520 of kort erna. De bouw van de Vestibule, Bakkerij en Uitdeelkamer vond plaats in de tweede helft van 1525 of in het volgende jaar, omdat het hout een datering geeft van voorjaar 1525. Één houtmonster wijst op hergebruik van hout (datering: najaar 1467). Tenslotte dateert het hout van de Regentenkamer uit het najaar van 1525. De bouw ervan zal wel in 1526 of kort erna hebben plaats gevonden.

In de voormalige Tabaksschuur konden geen dendrochronologische monsters uit de kap worden genomen, omdat door de huidige bewoning de kap niet bereikbaar was.

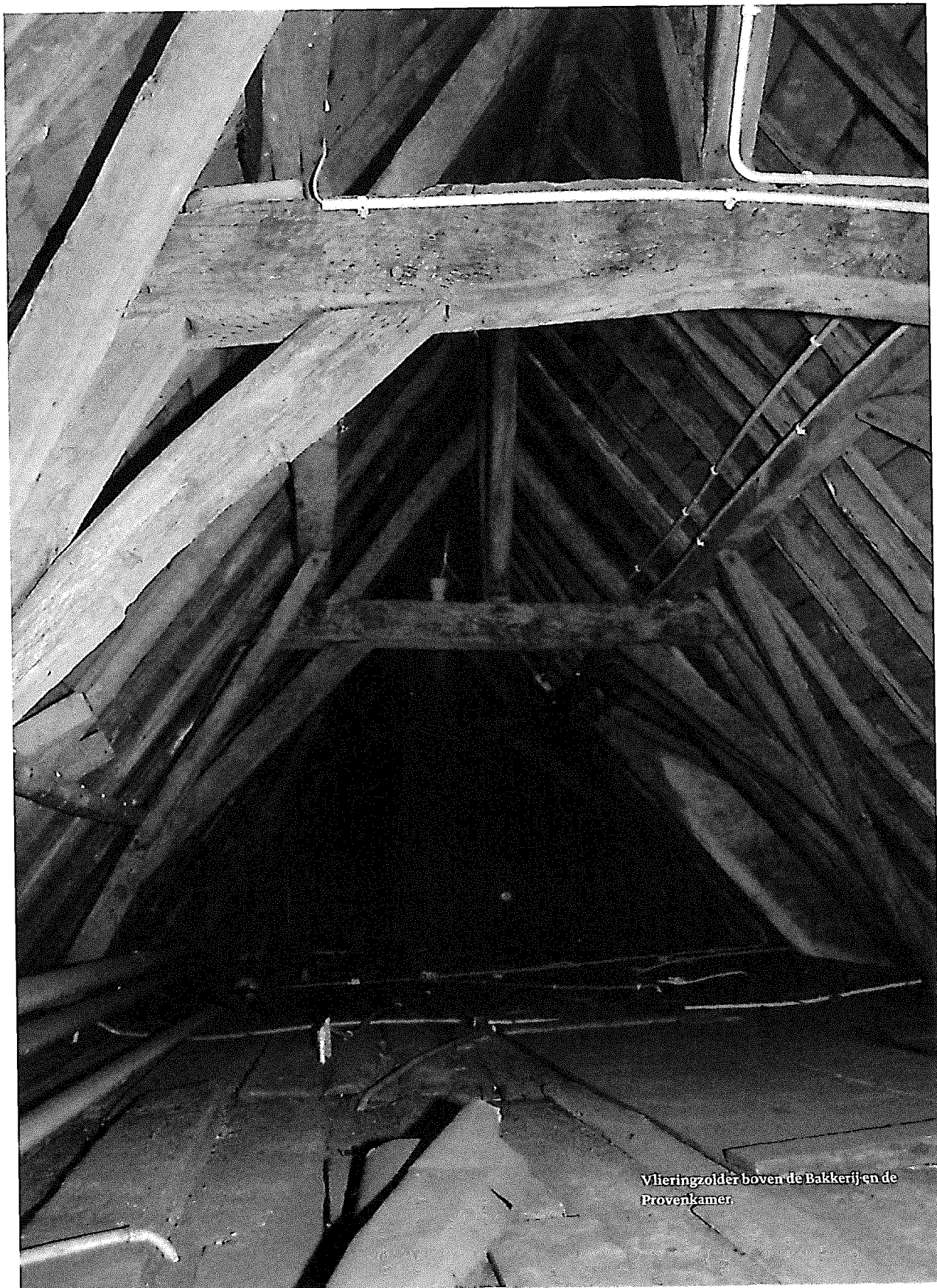
CONCLUSIES — In het BAAC-rapport worden 9 bouwfases onderscheiden, vanaf 1495 tot ca 1900. De oudste fase, 1495, hangt volgens de schrijvers van het rapport samen met Het Nye Pothuis.

In zijn studie over de Amersfoortse armenzorg heeft Van Kan erop gewezen dat pestlijders aan het eind van de 15^e eeuw werden verzorgd in een pesthuis dat gebouwd was ‘in De Kamp’.⁸ In een akte van 1495 wordt gesproken van het “Nye Pothuis,” dat in bezit was van de Pothbroeders. Volgens Van Kan moet onder dit Pothuis hetzelfde gebouw worden verstaan als het Pesthuis en kan het niet worden gelijkgesteld met de latere Celzusterenkamer, zoals Van der Leeuw gedaan heeft. De bouw van het Pesthuis vond dus plaats in of kort vóór 1495 en heeft niets te maken met de bouwgeschiedenis van het Hoofdgebouw.⁹

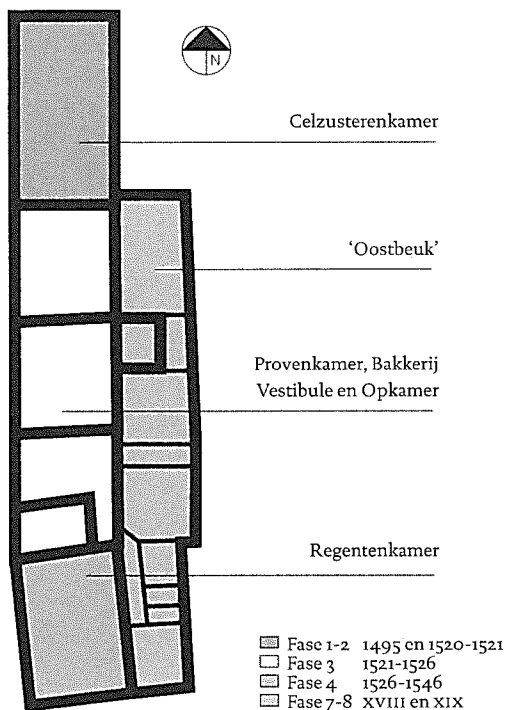
Op bouwkundige gronden kan worden aange-

⁸ Van Kan, 2000, 86 (Helaas is de bron van die mededeling in noot 100 niet aangegeven). Overigens laten de hierboven genoemde oude kaarten, die ruim 50 jaar

ouder zijn, op die plaats geen bebouwing zien. ⁹ Van Kan, 2000, 86-87.

Vlieringzolder boven de Bakkerijen en de Provenkamer.

Datering van de verschillende vertrekken van het Hoofdgebouw.

nomen dat de kelder het oudste gedeelte is, gevolgd door de Celzusterenkamer en de Uitdealkamer/Bakkerij/Vestibule. De Regentenkamer is het jongst, afgezien van de aanbouw waarin de woning van de Binnenvader en -moeder zich bevindt. Deze relatieve datering krijgt meer betekenis door de resultaten van het dendrochronologisch onderzoek. En tenslotte moet bij de datering van het Hoofdgebouw ook de oriëntatie van de overige gebouwen in ogenschouw worden genomen.

In 1520 vond er in Amersfoort een grote stadsbrand plaats. Op de bewaarde kelderresten vond nieuwbouw plaats, zoals we weten uit historische bronnen uit 1521 (in het rapport fase 2 genoemd). De nieuwbouw deed vervolgens dienst als Rekenkamer of Regentenkamer. Wanneer de kel-

der gebouwd is, is niet bekend, mogelijk aan het eind van de 15^e of het begin van de 16^e eeuw.

Aansluitend aan dit gebouw werden in de jaren 1525-1526 de Bakkerij, Uitdealkamer en Vestibule opgericht (fase 3). Tenslotte werd, vermoedelijk in 1526, de bouw van de huidige Regentenkamer gerealiseerd (fase 4).

Bij Van der Leeuw wordt vermeld dat in 1583 het "Proovenhuis," de huidige Uitdealkamer, hoger werd gemaakt om op zolder koren te kunnen opslaan.¹⁰ Dat betekent dat men bij die verbouwing de oude kap of delen ervan gebruikt heeft.

Wanneer in 1547 de Celzusteren hun intrek nemen in De Poth, wordt volgens de jaarrekeningen in 1546 een gebouw gerealiseerd dat als Celzusterenkamer dienst deed, zonder dat het destijds die naam al droeg (fase 5). Of het hier om volledige nieuwbouw ging, uitbreiding of verbouwing, is onduidelijk. De dendrochronologische gegevens van de kap laten in elk geval zien dat de kap in 1547 niet in de (ver-)bouw betrokken is.

In de 17^e eeuw (fase 6) worden er verschillende kleine pesthuisjes op het terrein van De Poth gebouwd. Daarvan heeft een aantal vermoedelijk tegen de noordzijde van de huidige Celzusterenkamer gestaan. In het midden van die eeuw heeft men de Rekenkamer/Regentenkamer verplaatst naar zijn huidige locatie. Toen is ook de schouw met de beschilderingen van Paulus Bor (ca 1600-1669) en Matthias Withoos (1627-1703) aangebracht. De verplaatsing in die periode was de reden om bij de restauratie in 1927 de Regentenkamer in een 17^e eeuwse sfeer aan te brengen.

Aan de buitenzijde van het Hoofdgebouw (zie kleurentekening xvii op pag. 128) blijken relatief weinig resten van de oorspronkelijke bouw bewaard gebleven te zijn. Veel metselwerk is vervangen, bogen boven de vensters sluiten niet aan

¹⁰ Van der Leeuw, 1898, 81.

op de dagkanten, vensteropeningen zijn later vergroot, kruisvensters zijn gereconstrueerd etc.

In de jongste fase 7-9 gaat het vooral om de aanbouw van de woning van de Binnenvader (voor 1830), restauraties en verbouwingen in het Hoofdgebouw.

Opvallend is tenslotte dat de resultaten van het historisch en archief-onderzoek naar het Hoofdgebouw door Van der Leeuw uit 1898 in grote lijnen bevestigd worden door het huidige onderzoek van BAAC.

Uit de 17^e eeuw, om precies te zijn uit 1669, dateren ook de twee tabaksschuren aan de Coninckstraat.¹¹ Een ervan maakt later, na verbouwing in 1904, deel uit van het hofje, aangevuld

met een rijtje van 12 woningen in het verlengde ervan. Toen in 1893 het Pesthuis werd afgebroken, zijn de 12 woningen aan de oostzijde gebouwd. Tenslotte zijn de huisjes aan de noordzijde toegevoegd, na verkoop van de grond in 1894.¹²

Aan het eind van de 19e eeuw heeft het hofje zijn huidige carré-achtige vorm gekregen. In vergelijking met hofjes elders in het land is het hofje De Armen de Poth dus een relatief jong bouwwerk en kent het een enigszins afwijkende, eigen bouwgeschiedenis. Tenslotte is het aan te bevelen in de toekomst ook bouwhistorisch onderzoek uit te laten voeren in de Sint Rochus-kapel, zodat de geschiedenis van het gehele hofje min of meer volledig bekend wordt.

¹¹ Hoever's 2005, 156. ¹² Volgens het BAAC-rapport (p.11) werden de 6 woningen aan de Pothstraat gebouwd in 1890. Die bouw wordt ook vermeld bij Van der Leeuw.

Ten onrechte wordt echter in de volgende alinea van het rapport gezegd dat de vijf woningen aan de zuidzijde dateren van 1904. Het gaat hier om dezelfde huisjes.

LITERATUUR

- Bemmel, A. van**, *Beschryving der stad Amersfoort* (Utrecht 1760)
- Braber, C. van den**, 'De restauratie van de Poth. Een terugblik', tijdschrift *Flehite* 24 (1995) 48-52
- Hoever's, D.C.**, 'Het gemeentelijk ziekenhuis voor besmettelijke ziekten op het terrein van het Hofje Armen de Poth', jaarboek *Flehite* 6 (2005) 148-157
- Kan, F. van**, "Die elendiche arme mensen." *De Amersfoortse armenzorg in de Middeleeuwen*, jaarboek *Flehite* 1 (2000) 78-93
- Leeuw, J. van der**, *Het gesticht De Armen de Poth te Amersfoort* (Amersfoort 1898)